

SPOMENIK DRAŽGOŠKI BITKI

Menda ni še noben spomenik doživel tolikšne pozornosti kot prav spomenik Dražgoški bitki v Dražgošah. Od odkritja 22. julija 1976 je v nekaj mesecih postal cilj številnih izletniških skupin, ki ga hodijo občudovat, tako da vsem skupinam ni mogoče nuditi vodstva. Zato ne bo odveč skromen prispevek, ki skuša povzeti vse napore za gradnjo spomenika. Ker iz obstoječega arhivskega gradiva vsaj zaenkrat še ni mogoče izluščiti prav vseh bistvenih točk o nastanku spomenika, se je bilo treba v strnjeni obliki omejiti na tiste zapise, ki povzemajo kronološko zaporedje dogajanja do začetka gradnje spomenika.

Najbolj priročno je poročilo, ki ga je dal Ferdo Tolar kot predsednik iniciativnega odbora za postavitve dražgoškega spomenika na seji skupščine občine Škofja Loka dne 3. novembra 1975. To poročilo je tu in tam še dopolnjeno ali pa deloma skrajšano z opustitvijo nebitvenih nadrobnosti. Poleg tega poročila so povzeti tudi zapisniki sej žirije, ki je izbrala osnutek za spomenik, in v celoti vključen sklep žirije o likovni vrednosti spomenika, ki jo je bilo mogoče slutiti že v samem osnutku.

Iz poročila o pripravah za gradnjo spomenika Dražgoški bitki

V povojnem obdobju so bili imenovani trije iniciativni odbori za postavitve spomenika v Dražgošah. Vsem odborom je potekel mandat prej, kot so lahko, zaradi različnih predlogov, prišli do sklepa, kje naj stoji spomenik. Tudi sodelovanje inž. arh. Staneta Koviča in kiparja Toneta Logondra, ki sta bila povabljeni, da s konkretnimi predlogi (osnutki) predlagata obliko in lokacijo spomenika, ni prineslo zaželenega uspeha.

Na 33. skupni seji občinskega zbora in zbora delovnih skupnosti občine Škofja Loka dne 20. septembra 1972 je bil sprejet sklep o imenovanju novega iniciativnega odbora za postavitve spomenika v Dražgošah v naslednji sestavi: predsednik Ferdo Tolar, predsednik občinskega odbora ZZB NOV Škofja Loka, tajnik Franc Konjar in člani Franc Ceferin, Franc Kavčič, Franc Zupanc, Irena Mlakar, Janko Poljanec, Ive Šubic, Savo Šink, predstavnik SO Jesenice, predstavnik SO Kranj, predstavnik SO Radovljica in predstavnik SO Tržič.

Ob obisku predsednika republiškega odbora ZZB NOV Slovenije Janka Rudolfa in sekretarja Toneta Turnherja ter predsednika komisije za likovno umetnost pri republiškem odboru Vladimirja Lakoviča dne 29. avgusta 1974 v Dražgošah, kjer so bili prisotni tudi nekateri člani iniciativnega odbora, so po ogledu predlaganih lokacij in po daljši obravnavi predlagali odboru novo

lokacijo. Na naslednji seji je odbor to lokacijo sprejel kot najbolj ustrezno in funkcionalno. O tej lokaciji je razpravljala tudi občinska skupščina in jo potrdila.

Iz dela komisije za razpis internega natečaja

Na seji dne 25. oktobra 1974, ko se je odločil za lokacijo spomenika, je iniciativni odbor imenoval tudi komisijo za razpis internega natečaja v naslednji sestavi: predsednik Ive Šubic, tajnik Franc Konjar in člani Franc Kavčič, Vladimir Lakovič, Irena Mlakar in Ferdo Tolar. Komisija je na svoji seji dne 20. novembra 1974 oblikovala natečajne pogoje. Ti so bili na sestanku komisije s povabljenimi kiparji še dopolnjeni in na seji iniciativnega odbora za postavitve spomenika dne 21. januarja 1975 tudi sprejeti ter dani v vednost vsem občinam Gorenjske. Komisija je na interni natečaj povabila naslednje kiparje: Stojana Batiča iz Ljubljane, Janeza Pirnata iz Ljubljane, Draga Tršarja iz Ljubljane in Toneta Logondra iz Škofje Loke. Vsi kiparji so povabilo sprejeli in se po ogledu lokacije o njej zelo pohvalno izrazili.

Komisija je oblikovala tudi žirijo za ocenitev prispelih osnutkov v naslednji sestavi: Tonček Dežman, narodni heroj in udeleženec dražgoške bitke, akademski kipar Boris Kalin, inž. arh. Vlasto Kopač, Andrej Pavlovec, ravnatelj Loškega muzeja, akademski slikar Vladimir Lakovič, dr. Ivan Sedej, umetnostni zgodovinar in kritik, akademski slikar Gabrijel Stupica in Ferdo

Spomenik v Dražgošah: Arhitektonska celota po načrtu inž. arh. Borisa Kobeta. (Foto P. Pokorn)

Tolar, predsednik občinskega odbora ZZB NOV Škofja Loka. Vsi predlagani so v svoje sodelovanje v žiriji privolili.

Ker je kipar Stojan Batič povabil k sodelovanju pri oblikovanju spomenika akademskega slikarja Iveta Šubica in je le-ta povabilo sprejel, je na seji dne 21. januarja 1975 odstopil kot predsednik in član komisije za razpis internega natečaja in je bil na njegovo mesto izvoljen Lado Bernard.

Rok za predložitev idejnih načrtov je bil postavljen do 15. marca 1975. Predloge je bilo treba oddati članu žirije Andreju Pavlovcu, ravnatelju Loškega muzeja.

Komisija je na svoji 4. redni seji dne 18. aprila 1975, ko si je ogledala osnutke, ki jih je izbrala žirija, dala k prvonagrajenemu osnutku še naslednje dopolnilne pripombe:

1. Osvetlitev spomenika.
  2. V glavnem projektu je treba določiti mesto in način namestitve drogov za zastave.
  3. V glavnem projektu je treba predvideti mesto za plamenico.
  4. V neposredni bližini je potrebno določiti parkirišče za primerno število vozil za občasne obiske in šolske obiske, vendar ne za masovne obiske. V okviru parkirišč rešiti tudi vprašanje sanitarnih prostorov.
  5. V sklop spomenika bo potrebno vkomponirati napisne plošče z imeni udeležencev bitke in padlih vaščanov ter kratek opis bitke.
- S tem je komisija opravila svoje delo in je predlagala iniciativnemu odboru, da jo razreši.

Iz dela žirije

Iz zapisnikov sej žirije za oceno osnutkov spomenika v Dražgošah, ki se je sestala 28. marca 1975 in 10. aprila 1975, obakrat v sejni sobi Loškega muzeja, povzemamo naslednje:

Delo žirije je pričel predsednik komisije za interni razpis natečaja Lado Bernard, ki je ugotovil, da je žirija sklepna. Orisal je historiat naporov za postavitve spomenika v Dražgošah. Dolgo časa so iskali primeren prostor (lokacijo), dokler ni Skupščina občine Škofja Loka v letu 1974 z vsemi naporimi dala smernic za izbiro lokacije, ki so vsebovale opozorila na upoštevanje možnosti množičnega ogleda, zimskih prireditev »Po poteh partizanske Jelovice« in finančne strani akcije. Nato je obrazložil sistem internega razpisa kot kompromis med individualnim naročilom in javnim razpisom, za katerega se komisija ni mogla odločiti zaradi velikega finančnega bremena pa tudi časovne stiske. Ugotovil je, da so do razpisanega roka 15. marca 1975 dostavili zahtevano in v razpisu določeno gradivo trije avtorji: akad. kipar Stojan Batič, akad. kipar Drago Tršar in akad. kipar Janez Pirnat. Četrty udeleženeec akad. kipar Tone Logonder je dostavil gradivo šele 26. marca 1975. Nato je še obrazložil naloge žirije:

1. Po končanem delu žirije bo razstava osnutkov za spomenik v Dražgošah v šoli odprta za javnost in je dolžnost žirije, da predložitev formulira tako, da bo služila kot spremni tekst k razstavi.
2. Strokovno oceni osnutke neodvisno od predvidenih predračunskih stroškov.
3. Izbere med osnutki in da predlog za realizacijo oziroma izvedbo spomenika.

4. Žirija presodi tudi finančne predračune, ki pa ne smejo vplivati na izbor za izvedbo. Svoje pripombe da predvsem na stroškovnik za umetniški honorar.

5. Žirija ocenjuje osnutke po pogojih razpisa.

6. Želja komisije je, da tudi žirija oceni izbrano lokacijo za spomenik.

Po tem uvodu je žirija soglasno izbrala akad. kiparja Vladimira Lakoviča za predsednika žirije, Andrej Pavlovec, ravnatelj muzeja, pa je bil izbran za poročevalca in tajnika žirije. Predsednik žirije Vladimir Lakovič je v nekaj točkah lapidarno orisal smisel in vsebino spomenika:

— spomenik naj bi ponazarjal celotno takratno dogajanje v Dražgošah,

— s partizanskega stališča pomenijo Dražgoše prvo veliko zmago partizanskega vojskovanja, kar mora prikazati spomenik, pokazati pa je treba tudi represalije Nemcev nad civilnim prebivalstvom, streljanje talcev in deportacije ter požig vasi,

Spomenik v Dražgošah:
Arhitekturni detalj s
kostnico in skupinsko
plastiko akad. kiparja
Stojana Batiča. (Foto P.
Pokorn)

Spomenik v Dražgošah:
Skupinska plastika akad.
kiparja Stojana Batiča
(Foto P. Pokorn)

— vsakoletna prireditev »Po poteh partizanske Jelovice« ima tradicijo množičnosti in zaradi tega je v zamisli lokacija, ki bi dovoljevala in sprejemala množico udeležencev ter gostov ter služila kot tribuna in prireditveni prostor,

— zato mora spomenik vsebovati tudi pismeno obrazložitev s podatki o bitki,

— istočasno je spomenik tudi grobnica — kostnica.

To so bili vsebinski poudarki, istočasno pa je moral biti spomenik vključen v naravo tako, da ne bi rušil skladnosti okolja. Glede lokacije so bile dane naslednje ugotovitve:

— predvsem bi moral spomenik s svojim učinkovanjem zaobjeti obe vasi,

— cerkev v vasi je dominantna točka, ki poleg sebe ne dovoljuje objekta, predvsem pa ne skromnega,

— lokacija mora biti zaradi prireditev in njih množičnega značaja odmaknjena ter mora dovoljevati udeležencem dovolj prostora,

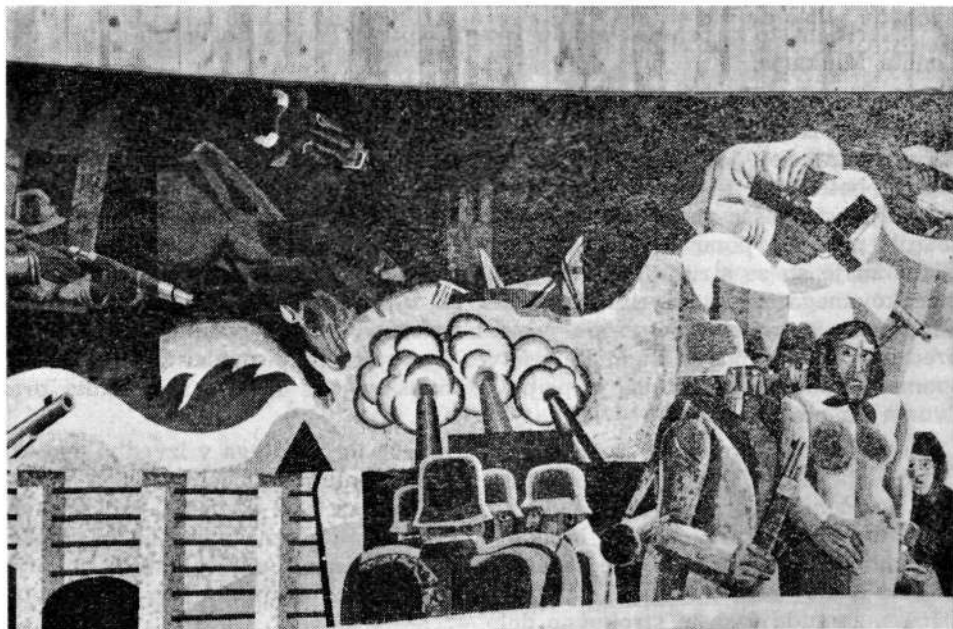
— izbrana lokacija zadovoljuje vsem tem zahtevam in spomenik bo viden skoraj z vseh točk na cesti, ki vodi v Dražgoše, hkrati pa je z izbrane lokacije lepo vidna tudi Bičkova skala, kjer naj bi v bodočnosti postavili spomenik mitraljezca, ki bi kot pendant spomeniku v Dražgošah tvoril spomeniško celoto.

Po razpravi je žirija sprejela gornja stališča in dodatni predlog T. Dežmana, da naj projektant vključi v spomeniški objekt tudi posodo, v kateri bi ob proslavah gorel ogenj. Nato je žirija pregledala gradivo prispelih osnutkov in ugotovila, da osnutki akad. kiparja Stojana Batiča, akad. kiparja Draga Tršarja in akad. kiparja Janeza Pirnata ustrezajo pogojem razpisa, osnutek akad. kiparja Toneta Logondra pa ne zadovoljuje vseh pogojev razpisa, ker kipar ni predložil osnutka za relief na kostnici, ki bi s predvidenim obsegom bil skoraj glavni plastični poudarek spomenika. Po oceni vseh štirih osnutkov in po odločitvi, da Logondrov osnutek ne ustreza povsem pogojem razpisa, so bili osnutki za spomenik razvrščeni takole:

Prvo mesto za osnutek akademskega kiparja Stojana Batiča, inž. arh. Borisa Kobeta in akademskega slikarja Iveta Šubica.

Drugo mesto za osnutek akademskega kiparja Draga Tršarja, inž. arh. Jasminke Čosić in akademskega slikarja Jožeta Ciuhe.

Tretje mesto za osnutek akademskega kiparja Janeza Pirnata in inž. arh. Sete Mušič.

Spomenik v Dražgošah: Detajl mozaika akad. slikarja Iveta Šubica. (Foto P. Pokorn)

Spomenik v Dražgošah: Detajl mozaika akad. slikarja Iveta Šubica. (Foto P. Pokorn)

Četrto mesto za osnutek akademskega kiparja Toneta Logondra in inž. arh. Toneta Mlakarja.

Žirija je tudi sklenila, naj se predsednik žirije Vl. Lakovič in član V. Kopač pogovorita z arh. Kobetom o spremembi arhitekturnega dela osnutka. Na naslednji seji je predsednik Lakovič poročal članom žirije o razgovorih z arh. Kobetom, ki je spremenil projekt in črtal predvideni most, na stolp pa je speljal stopnišče znotraj stebrov ter dodal stopnišče do žare. Nato je predsednik prisotne ponovno pozval k ponovnemu in dokončnemu ocenjevanju. Člani žirije so se strinjali z mnenjem G. Stupice, da rezultat razpisa ni dal pričakovanega rezultata pač zato, ker so bili pogoji razpisa zelo zahtevni. Glede na vse to je verjetno, da je zahteva razpisa o pripovednosti prevladala pred monumentalnostjo kiparske rešitve. Ker pa so razpisovalci želeli tudi, naj spomenik poučuje mladino, je pripovedno usmerjena rešitev spomenika brez dvoma na mestu.

Po obširni razpravi se je žirija sporazumela, da predlaga v izvedbo projekt Batič-Kobe-Šubic. Žirija je predlagala, da se ostalim avtorjem izplača v razpisu določeni honorar za udeležbo na natečaju, razen za projekt akad. kiparja Logondra in inž. arh. Toneta Mlakarja, ki se jima prizna samo 50 % določenega honorarja. Žirija je predlagala komisiji za razpis natečaja tudi honorar za delo članov žirije, ki naj bi znašal po 1.500 din za člana, kjer so zajeti potni stroški, zamuda časa in strokovno delo.

Obrazložitev žirije k izbranemu predlogu za postavitve spomenika se glasi:

Strokovna žirija v sestavi Tonček Dežman, Boris Kalin, Vlasto Kopač, Andrej Pavlovec, Vlado Lakovič, dr. Ivan Sedej, Gabrijel Stupica in Ferdo Tolar se je ob prispelih štirih osnutkih na natečaj za spomenik Dražgoški bitki sporazumela za osnutek avtorjev akad. kiparja Stojana Batiča, prof. inž. arh. Borisa Kobeta in akad. slikarja Iveta Šubica in ga predlaga komisiji za izvedbo.

Žirija utemeljuje sporazum z naslednjim:

Osnutek povsem ustreza pogojem razpisa. Tvorci osnutka ohranjajo zgodovinsko prizorišče v največji meri nedotaknjeno, hkrati pa prizorišče pomembne bitke, ki je tedaj dvignila moralo in borbenega duha partizanskih enot, na dovolj monumentalen način poudarjajo in označujejo.

Zasnova in likovna obdelava spomenika na posrečen način združujeta arhitekturne, kiparske in slikarske sestavine v epsko pripoved o Dražgoški bitki.

Arhitektonska lupina osrednjega objekta, v diskretno prilagojenem ožjem krajinskem okolju, že iz doline opozarja na pomen označenega mesta. Njena oblikovnost se naslanja na likovne elemente regionalne arhitekture in s svojo maso učinkuje kot protiutež dominantnim arhitekturam v soseščini. Osrednji objekt se logično in organsko navezuje na cestno ploščad s konho, vmesni prostor pa hkrati tehnično ustreza potrebam vsakoletnih množičnih prireditev.

V notranjost osrednjega objekta je postavljena s reliefi okrašena bronasta kostnica, med peterokotnimi slopi pa sta situirani dve skupinski plastiki, ki že v zasnovi simbolično ponazarjata obrambo in preboj partizanov. V dveh slopih so polžaste stopnice, ki vodijo na razgledno ploščad. Od tod se skozi centralno odprtino v ploščadi odpira pogled v notranjost spomenika, skozi njo pa pada tudi svetloba na bronasti sarkofag. S tega mesta se v vseh razsežnostih odpira pogled na širšo okolico in na celotno prizorišče Dražgoške bitke.

V konhi pod cestno ploščadjo je predviden mozaik s simbolično upodobitvijo bitke na Mošenjski planini, ki so jo bili partizani pet dni po Dražgoški bitki. Osrednji spomeniški objekt povezuje s konho in mozaikom v njej stopničasta pot v spomeniško celoto.

Kipar je plastično opremo spomenika formuliral v dveh zaključenih in hkrati smiselno povezanih skupinah. V skupinski plastiki, ki prikazuje obrambo in preboj borcev Cankarjevega bataljona v tej bitki, je kipar poudaril predvsem monolitnost, odločnost in povezanost borcev v skupnem boju. To je dosegel tako po vsebinski kot po formalni plati. Umirjeno osrednjo skupino, reliefni okras sarkofaga, pa je oblikoval kot pripoved o dogajanjih in kasnejšem maščevanju Nemcev v požganih in zminiranih Dražgošah.

Žirija je mnenja, da bo spomenik kot likovno dognana celota obogatil zgodovinski prostor.

Iz priprav na gradnjo spomenika

Iniciativni odbor je za postavitve spomenika na svoji 7. redni seji dne 28. aprila 1975 obravnaval poročilo komisije za razpis internega natečaja in žirije ter ju soglasno sprejel. S tem sta obe komisiji opravili svoje delo in ju je odbor razrešil.

Na isti seji je bil imenovan gradbeni odbor za postavitve spomenika v naslednji sestavi: Jože Albreht, Janez Sušnik, dipl. inž. gr. Mana Veble-Grum, Franc Kavčič in Franc Zupanc. Gradbeni odbor je na svoji drugi seji dne 5. junija 1975, ki je bila v Dražgošah, sprejel tudi potrebne ukrepe za uresniči-

tev potrebnih del v zvezi z vgraditvijo temeljnega kamna za spomenik na dan 22. julija 1975. Sklenjeno je bilo, da vsa ureditvena dela in priprave za položitev temeljnega kamna opravi mladinska delovna brigada, ki jo sestavljajo mladinci vseh gorenjskih občin, nadzor nad delom pa prevzame gradbeno podjetje »Tehnik« iz Škofje Loke. Vsa dela so bila pravočasno opravljena.

Na istem sestanku je bil določen tudi rok za izdelavo glavnih projektov za dražgoški spomenik, in to najkasneje do 15. oktobra 1975. Odbor je zadolžil predsednika Jožeta Albrehta, da vodi in ureja vse odnose s projektanti.

Iniciativni odbor za postavitve spomenika je na seji dne 28. aprila 1975 imenoval tudi poseben odbor za izvedbo proslave v zvezi z vgraditvijo temeljnega kamna za dražgoški spomenik, ki je pozneje svoje delo izpolnil.

Na isti seji je bila imenovana še posebna komisija za ugotovitev skladnosti predloženih idejnih načrtov in izdelanih glavnih projektov v naslednji sestavi: Andrej Pavlovec, ravnatelj Loškega muzeja, dr. Ivan Sedej, umetnostni zgodovinar in kritik, inž. arh. Vlasto Kopač, akdemiški slikar Vladimir Lakovič in Jože Albreht, predsednik gradbenega odbora. Komisija se je sestala takoj po predložitvi glavnih projektov in podala poročilo o skladnosti iniciativnemu odboru.

S tem prispevkom je podan samo zelo ozko zajet kronološki zapis o nastajanju dražgoškega spomenika. Takoj pa bo treba izdati poseben vodnik, ki bo s svojim opisom tega veličastnega pomnika vodil obiskovalce tudi v zgodovino znamenite dražgoške bitke.

R é s u m é

LE MONUMENT À LA BATAILLE DE DRAŽGOŠE

En s'appuyant sur la documentation des procès verbaux, l'auteur nous présente la chronologie des préparatifs pour la construction du monument à la bataille des partisans contre les Allemands à Dražgoše en janvier 1942. Il résume l'activité du comité d'initiative formé pour la construction du monument qui a été entreprise en 1972, l'activité de la commission chargée d'organiser un concours pour les conceptions théoriques du monument, et il présente en détail le travail de jury responsable de faire un choix parmi les ébauches présentées au concours. L'auteur reproduit la justification du choix fait par le jury qui a décidé de réaliser la construction du monument d'après les propositions du sculpteur Stojan Batič, du peintre Ive Subić et de l'architecte Boris Kobe. Le 22 juillet 1975, le jour de l'insurrection du peuple slovène contre l'occupant allemand, on posa la première pierre des fondements du monument et il fut inauguré solennellement, une année plus tard.